

Adfærdsteoriene

Af Flemming Poulfelt*)

Resumé

Nærværende artikel belyser adfærdsteoriernes betydning og muligheder i den erhvervsøkonomiske teori- og metodeudvikling.

Analysen gennemføres på tre områder, a) det videnskabssteoretiske plan, b) teoriplan og c) metodeplan, hvor førstnævnte skal betragtes som overordnet de øvrige to dimensioner. Samtidig fremhæves det, at indsigt i det videnskabssteoretiske niveau er vigtig med henblik på at forstå udviklingen indenfor adfærdsteoriene samt dens implikationer for dels det erhvervsøkonomiske paradigmas udvikling og dels udviklingen i den erhvervsøkonomiske teori og -metode.

Hvad angår det videnskabssteoretiske plan dokumenteres der en tydelig påvirkning, hvilket bl.a. har givet sig udslag i et mere differentieret erhvervsøkonomisk videnskabssteoretisk grundlag.

Tilsvarende gælder med hensyn til den erhvervsøkonomiske teori og metode, hvor der på en lang række områder kan påvises en tydelig influens af adfærdsteori.

Endelig peges der på, at adfærdsteori inclusive de forskellige menneske-, gruppe- og organisationsopfattelser fremover fortsat må påregnes at blive et centralt led i erhvervsøkonomien – og formentlig i en mere integreret udgave end situationen i dag omfatter.

*) Lektor, lic. merc., Metodeforskningsgruppen, Handelshøjskolen i København.

Adfærdsteoriene

Af Flemming Poulfelt*)

Resumé

Nærværende artikel belyser adfærdsteoriernes betydning og muligheder i den erhvervsøkonomiske teori- og metodeudvikling.

Analysen gennemføres på tre områder, a) det videnskabssteoretiske plan, b) teoriplan og c) metodeplan, hvor førstnævnte skal betragtes som overordnet de øvrige to dimensioner. Samtidig fremhæves det, at indsigt i det videnskabssteoretiske niveau er vigtig med henblik på at forstå udviklingen indenfor adfærdsteoriene samt dens implikationer for dels det erhvervsøkonomiske paradigmas udvikling og dels udviklingen i den erhvervsøkonomiske teori og -metode.

Hvad angår det videnskabssteoretiske plan dokumenteres der en tydelig påvirkning, hvilket bl.a. har givet sig udslag i et mere differentieret erhvervsøkonomisk videnskabssteoretisk grundlag.

Tilsvarende gælder med hensyn til den erhvervsøkonomiske teori og metode, hvor der på en lang række områder kan påvises en tydelig influens af adfærdsteori.

Endelig peges der på, at adfærdsteori inclusive de forskellige menneske-, gruppe- og organisationsopfattelser fremover fortsat må påregnes at blive et centralt led i erhvervsøkonomien – og formentlig i en mere integreret udgave end situationen i dag omfatter.

*) Lektor, lic. merc., Metodeforskningsgruppen, Handelshøjskolen i København.

1. Indledning

Den erhvervsøkonomiske disciplin har i sin udvikling trukket på respektiv inddraget mange andre teoriområder – og heldigvis – for det er nok en af årsagerne til at den erhvervsøkonomiske teori i dag har det stade som den rent faktisk har. Og dette anskuet ud fra en både ren videnskabelig-teoretisk og praktisk-anvendelsesorienteret synsvinkel.

Et af de teoriområder som blandt andet har været involveret i den erhvervsøkonomiske teoriudvikling er *adfærdsteoriene* – og som det vil fremgå senere et omfattende felt.

Når adfærdsteori sættes i relation til erhvervsøkonomisk teori- og metodeudvikling, giver det i første omgang anledning til at rejse en række principielle spørgsmål.

For det *første* kan spørgsmålet om hvorfor man skal (bør) beskæftige sig med adfærdsteori i erhvervsøkonomisk sammenhæng rejses. I erkendelse af, at der formentlig findes en række fornuftige og bekræftende svar på dette spørgsmål, kan man for det *andet* spørge om hvorledes man kan beskæftige sig med adfærdsteori i erhvervsøkonomisk regi ud fra en antagelse om, at der findes forskellige anvendelsesområder og -former, f.eks. set i relation til et historisk perspektiv, anvendelse på forskellige aggregeringsniveauer m.v. Endelig og for det *tredie* skal spørgsmålet om hvilke bidrag (eller hvilken rolle) adfærdsteoriene har haft og vil få i den erhvervsøkonomiske teori- og metodeudvikling rejses. Besvarelsen af sidstnævnte spørgsmål er utvivlsomt det mest omfattende, men centralt med henblik på at kunne medvirke til en forståelse af udviklingen indenfor den erhvervsøkonomiske disciplin.

Ovenstående tre spørgsmål udgør hovedproblemstillingen i nærværende redegørelse, hvis *formål* i korte træk er:

- at belyse adfærdsteoriernes betydning i den erhvervsøkonomiske teori- og metodeudvikling – i går, i dag og i morgen.

Foruden den teoretiske side af analysen vil afledte konsekvenser for erhvervsøkonomiens praktiske anvendelse (anvendelig) blive inddraget i redegørelsen. Og dermed skulle koblingen mellem teori og virkelighed (praksis) være sikret.

2. Generelt om adfærdsteorier

Et rimeligt udgangspunkt i en redegørelse for adfærdsteoriernes betydning i den erhvervsøkonomiske teori- og metodeudvikling, er at klargøre, hvad der menes med »adfærdsteorier«. Formentlig er indholdet heri ikke overraskende for de fleste, omend der måske er lidt differentierede opfattelser.

Principielt set kan – næsten – alle teorier rubriceres som »adfærdsteorier« (i en eller anden forstand). Imidlertid indskrænkes området normalt til at betegne teorier som *eksplicit* beskæftiger sig med »sociale/organisatoriske« funktioner, strukturer og processer.

De »adfærdsområder« som her skal behandles (og som derved kommer til at dække over betegnelsen adfærdsteorier) omfatter teorier om a) individet, b) grupper og c) organisationer. I princippet burde forskellige d) samfundsteorier også medtages, men de er alligevel valgt udeladt på grund af deres dels omfang og kompleksitet og dels måske knapt så udprægede adfærds-mæssige indhold (i gængs betydning).

De til individet, grupper og organisationer korresponderende teori-dannelser er a) psykologi, b) sociologi og c) organisationsteori, hvor der – som det senere vil fremgå – er tale om flere retninger indenfor de enkelte teorikategorier, ligesom der er nære sammenhænge de forskellige områder imellem. F.eks. er det i en vis udstrækning meningsløst og umuligt at beskæftige sig med gruppeadfærd og sociologi uden indsigt og forståelse i psykologien.

Adfærdsteorier omhandler således social og organisatorisk adfærd i form af teorier om objekter, fænomener, problemer, hændelser m.v., i »social forstand« samt teorier om metoder for, hvorledes man kan tackle adfærds-mæssige problemer. D.v.s. indholdet i området udgør en teoretisk referenceramme, hvori indsigt er nødvendig med henblik på at kunne forstå og løse adfærdsproblemer. Desuden – og ikke mindst – er der for hvert område tale om et sprog, hvorigennem problemer kan beskrives og udtrykkes, herunder kommunikeres til andre.

Efter disse indledende bemærkninger skal de tidligere rejste spørgsmål om adfærdsteori i erhvervsøkonomisk sammenhæng kort rekapituleres, nemlig 1) hvorfor? 2) hvorledes? samt 3) hvilke bidrag?

Med hensyn til spørgsmålet om »hvorfor« er argumentationen ganske klar. Erhvervsøkonomi vedrører virksomheder/organisationer. Disse består – uanset typen – blandt andet af mennesker, hvilket i sig selv er tilstrækkelig til at dokumentere teorier om adfærds betydning (i forskellige dimensioner) i erhvervsøkonomisk teoridannelse – og specielt hvis *erhvervsøkonomi*¹⁾ karakteriseres som »læren om individets, grupper og organisationers erhvervsrettede adfærd« (omfatter også den mere klassiske opfattelse af erhvervsøkonomi som en disciplin der fortrinsvis beskæftiger sig med anskaffelse og udnyttelse af knappe ressourcer, jvf. traditionel driftsøkonomi). En konsekvens heraf i den erhvervsøkonomiske forskning – som derfor bl.a. omfatter studier af sociale systemer og deres »erhvervsrettede adfærd« – er at inddrage videnskaber (teorier) som eksplicit beskæftiger sig med »systemers sociale adfærd« (i bred betydning). Og dermed er cirklen sluttet.

Spørgsmålene om »hvordan« samt »hvilke bidrag« hænger nøje sammen. »Hvordan« vedrører de forskellige planer, hvor adfærdsteorier indgår i det erhvervsøkonomiske regie samt selve forskningsmetodikken, mens »hvilke bidrag« knytter sig til de »konkrete resultater« af inddragelsen og anvendelsen.

Med hensyn til »hvordan« skal der peges på tre principielle områder i det erhvervsøkonomiske videnskabskompleks. Disse er 1) det *videnskabsteoretiske plan*, 2) *teoriplanet* (sprog) og 3) *metodeplanet* (inklusive teknikker m.v.). Afledt heraf – og som en naturlig konsekvens – kan der desuden peges på selve anvendelsen i praksis (er – hvis der anlægges en dialektisk synsvinkel på videnskab og virkelighed – tillige omfattet af de tre nævnte områder). En nærmere redegørelse for disse tre områder afkaster desuden information om »hvilke bidrag«.

Alle tre områder er væsentlige med henblik på at klarlægge adfærdsteoriernes betydning i den erhvervsøkonomiske udvikling. Da den videnskabsteoretiske dimension imidlertid kan siges at være overordnet de øvrige, skal der i næste afsnit først redegøres for adfærdsteoriernes videnskabsteoretiske grundlag samt deres implikationer for det erhvervsøkonomiske paradigme. Derefter vil der i det efterfølgende afsnit blive redegjort nærmere for adfærdsteorier i relation til det erhvervsøkonomiske teori- og metodeplan.

1) Jvf. desuden Johnsen, 1976.

3. Videnskabsteoretisk indplacering af adfærdsteoriene

Baggrunden for at medtage dette afsnit har allerede kort været berørt, idet der i afsnit 2 blev peget på, at en forudsætning for at forstå det erhvervsøkonomiske paradigmes udvikling, herunder adfærdsteoriernes påvirkning af dette, nødvendiggør indsigt i *adfærdsteoriernes videnskabsteoretiske platform*. Afsnittet vil derfor søge at skabe denne indsigt gennem en redegørelse for de mest centrale adfærdsteoretiske videnskabsteorier. Derved sikres en forståelsesmæssig baggrund for dels selve adfærdsteoriernes indhold og udvikling og dels deres betydning og måden de inddrages på (har været inddraget på) i den erhvervsøkonomiske teori- og metodeudvikling.

Betragtes adfærdsteoriene generelt kan det på basis af litteraturen hævdes, at de især er præget af følgende videnskabsteoretiske retninger (karakteristikken er ud fra en videnskabsteoretisk betragtning grov, men tilstrækkelig ud fra det sigte beskrivelsen skal opfylde):

- Behaviorisme (positivisme)
- Dialektik (marxisme)
- Systemteori
- Hermeneutik
- Fænomenologi
- Kritisk teori

hvor de tre sidstnævnte retninger ofte sammenfattes under betegnelsen »humanisme«.

Historisk betragtet har behaviorismen (som dækker over et meget bredt og differentieret spektrum – omend visse grundforestillinger er gennemgående) tidligere været altdominerende, mens specielt de mere humanistiske retninger først kan siges at være slået igennem den sidste snes år, og med stadig større vægt.

Ovenstående afleder helt klart forskellige spørgsmål. For det første hvilke karakteristika har de nævnte videnskabsteoretiske retninger? Og for det andet hvilke implikationer har de pågældende retninger fået for erhvervsøkonomiens videnskabsteoretiske grundlag?

Med henblik på en kort besvarelse af det førstnævnte spørgsmål er der i figur 1 redegjort for de primære karakteristika ved de forskellige vi-

Renning Kriterier	Behaviorisme/ positivisme	Hermeneutik	Fænomenologi	Kritisk teori	Dialektik (marxisme)	Systemteori
Videnskabs- opfattelse	Reduktionis- tisk Analytisk Produkt- orienteret	Ekspanσιο- nισtisk Dialektisk Process- orienteret	Ekspanσιο- nισtisk Dialektisk Process- orienteret	Ekspanσιο- nισtisk Dialektisk Produkt/process orienteret	Ekspanσιο- nισtisk Analytisk/ dialektisk Produkt- orienteret Historisk materialistisk	Ekspanсионισtisk Analytisk Produktorienteret
Videnskabs- ideal	Sandhed Generelle love/ Kausaltitet Afbildende - deskriptiv	Indsigt- helheden Forståelse - fortolkning	Forståelse - («vessens») på det under- søgte præ- misser Tolkende	Bevisthedsska- bende («illegitime magtorhold») Kritisk frigørende	Samfunds- ændrende («bevidsthed») Politisk frigørende	Indsigt ud fra helheden Teleologi Konstruktion
Verdens- billede (perspektiv)	Objektiv verden Analyse Mekanistisk	Subjektiv (social konstruktion*) Dialektisk Humanisme	Subjektiv (social kon- struktion) Dialektisk Humanisme	Objektiv/ subjektiv Dialektisk Humanisme	Objektiv Dialektisk Politisk	Objektiv virkelighed Analyse/syntese Fortrinvis mekanistisk
Etik	Upolitisk Værdifri Objektiv	Upolitisk Legitimiet Selvforståelse	Upolitisk Legitimiet Selvforståelse	Politisk magt Ideologi- kritisk	Politisk Magt Aktiv partitagende Objektivitet	Upolitisk Objektivitet

Figur 1: Karakteristika ved forskellige videnskabs teorier.

denskabsfilosofier.¹⁾ Kriterierne i denne beskrivelse følger hovedelementerne i Törnebohm's paradigmbeskrivelse jvf. Törnebohm, 1974²⁾ (dog er æstetikelementet udeladt, jvf. bl.a. fodnoten).

Hosstående figur viser – trods dens kursoriske form – dels en række centrale kendetegn ved de forskellige retninger og dels en række principielle forskelle mellem disse.

Men hvorledes har dette sæt af paradigmer så influeret på det erhvervsøkonomiske videnskabsbillede?

Et entydigt svar på dette spørgsmål er imidlertid problematisk, men visse strømpile kan illustrere påvirkningen. Den erhvervsøkonomiske videnskabsteori var i sin begyndelse udpræget positivistisk og afledt af hele den naturvidenskabelige måde at tænke og handle på. Dette gav sig bl.a. udslag i den grundlæggede erhvervsøkonomiske forskningsmetode og med det heraf afledte primære rationelle og analytiske indhold i erhvervsøkonomien (jvf. de klassiske teorier). Men i og med, at der med tiden er sket en stadig større inddragelse af andre samfundsvidenskaber – in casu de adfærdsmæssige – i den erhvervsøkonomiske forskning er ovenstående billede følgelig ikke fastholdt.³⁾ Der kan – i Kuhn's terminologi⁴⁾ – konstateres at have fundet et paradigmaskift sted – omend det ikke er foregået respektiv foregår fuldstændigt gnidningsløst, jvf. Schön's forandringskarakteristik – »dynamic conservatism« – hvis generalitet ofte er slående!

Konkret har det for det *erhvervsøkonomiske paradigma* givet sig udslag i, at hvor dette *i går* var udpræget *positivistisk* (behavioristisk) i sit indhold, må det *i dag* siges at være betydeligt mere *differentieret* og indeholdende elementer fra de øvrige videnskabsretninger. F.eks. indtager forhold som ekspansionisme, dialektik, helheder, procesorientering, subjektivitet, tolkning, forståelse, humanisme m.v. en ret betydelig rolle i den igangværende forskning (jvf. bl.a. Johnsen, 1975, Norman, 1975, Arbnor & Bjerke, 1977, Arbnor, 1977 og Poulfelt, 1979).

1) Jvf. desuden Poulfelt, 1979.

2) I princippet går Törnebohm's paradigma på den enkelte forsker – men hovedparten af indholdet heri synes også fuldt anvendeligt til beskrivelse af en egentlig videnskabsteoretisk retning.

3) Beskrivelsen er her af gode grunde stærkt forenklet, idet f.eks. dialektikkens eller den kritiske teori's påvirkning ikke udelukkende er sket via »adfærdområdet«.

4) Jvf. Kuhn, 1973.

Og at en mere eksplicit inddragelse og stillingstagen vil blive yderligere fremmet og legitimeret *i morgen* er uomtvisteligt. Så hvor erhvervsøkonomiens videnskabsteoretiske grundlag tidligere var lagt unuanceret og måske ikke særlig eksplicit op går udviklingen helt klart i retning af et *bredere og velfunderet paradigma*.

4. Adfærdsteori i erhvervsøkonomisk regie

4.1. Generelt

På baggrund af de fremsatte videnskabsteoretiske betragtninger skal blikket herefter vendes mod de mere konkrete adfærdsmæssige teorier og metoder med henblik på at undersøge *hvilke bidrag* eller *hvilken rolle* de kan siges at have haft og vil få for den erhvervsøkonomiske disciplins udvikling. Det være sig med hensyn til begrebsdannelse (sprog) samt selve indholdet i de erhvervsøkonomiske teorier og metoder.

Konkret vil analysen omfatte tre epoker nemlig – som tidligere anført – »i går – i dag – i morgen«. I et historisk og tidsmæssigt perspektiv skal dette forstås således, at »i går« dækker perioden 1900-1975 (ca.) og »i dag« dækker perioden 1975-1979 (ca.) og »i morgen« perioden fra 1980 og fremefter. Det skal i forlængelse heraf imidlertid tilføjes, at selve analysens indhold på grund af dels de tidsmæssige perspektiver og dels adfærdsteoriernes volumenøse omfang, i sagens natur må begrænses til kun at anføre visse hovedlinier.

4.2. Analyse

En analyse af adfærdsteoriernes hidtidige udvikling samt overvejelser over den fremtidige, med henblik på at undersøge teoriernes påvirkning af erhvervsøkonomien, bør af formelle årsager knyttes til en model. Som model – eller snarere analysekriterier – er her valgt a) værdier og forudsætninger i teorierne, b) teoriernes formål og c) teoriernes indhold og form.

Disse kriterier skal herefter anvendes på de forskellige adfærdsteorier (psykologi, sociologi og organisationsteori) – dog således at teorierne i første omgang indgår ud fra en totalbetragtning. Noget forenklet fremgår analysen af følgende oversigt:

Tid Kriterier	I går	I dag	I morgen
Værdier/ forudsætninger	- Det rationelle/økonomiske menneske - Det sociale/psykologiske/selvaktualiserende menneske - Ændringer foretages på baggrund af »eksportudsagn«	- Det komplekse menneske - Folk skal involveres i ændringer	- Det bevidste menneske - Ændringer skal foretages på basis af erkendte behov
Formål	- Effektivitet - Trivsel	- Effektivitet og trivsel - Differentieret behovsdækning	- Effektivitet, trivsel - Selvstændighed, frigørelse, forståelse, tolerance, individualitet, bevidsthed - <u>Institutionalisering</u>
Indhold/form	- Beskrive og forklare - Behaviorisme - Bureaukrati modellen - Scientific management - Human relations - Strukturfunktionalisme - Organisationspsykologi - arbejdsmiljø - Organisk organisationsteori	- Forstå og påvirke - Organisationsudvikling - Forandringsmodeller - Induktiv pædagogik - Interessent-tanken	- Udvikle - Vækst og udvikling - Lærende systemer - Forandringsmodeller - Etik og moral lære - Magt/politik
	- Fra deterministiske/mekaniske teorier til mere organiske teorier	- Primært humanistiske ændringsteorier	- Teorier om udvikling og vækst

Figur 2: Oversigt over nogle udviklingslinier i adfærdsteoriene.

Tid	Erhvervsøkonomi	Afdærmingsgrader/ formidlinger: a) Individopfattelse b) Gruppopfattelse c) Organisationsopfattelse	Afdærmingsimplikationer for erhvervsøkonomien:		
			Formål	Indhold	Metode
1 år	Klassisk drifts- økonomi	a) Det rationelle/økonomiske menneske b) Gruppe: 2+2=4 c) Lukket system/mechanistik	- Udnytte de knappe økonomiske ressourcer	- Afdærm er rationel (masksystem) - Gvinatmaximering - Full videns - Partielle modeller - Ledelse: Få systemet til at køre	- Analytisk - Rationel - Objektivitet
1 dag	Almen erhvervs- økonomi	a) Det komplekse menneske b) Gruppe: 2+2=5 c) Åbent system	- Skabe en bedre styring i virksomheder	- Virksomheden som et socio-teknisk system - Adfærd inddrages eksplicit og på flere områder - Ledelse: Få systemet til at køre bedre for alle interessenter	- Analyse/synese - Interaktion - Begyndende søge-lære
1 morgen	Erhvervsøkonomien fremover	a) Det bedrøvede menneske b) Gruppe: 2+2=5, kolloktiv læring c) Åbent/dynamisk/lærende system	- Skabe en bedre ledelse i virksomheder	- Virksomheden som et komplekst system - Tverrfaglighed - Total resourcenudvikling - Ledelse: Professionalisering af virksom- hedens drift, tilpasning og udvikling	- Analyse/synese - Interaktion - Eksperiment/ Uøge-læring

Figur 3: Erhvervsøkonomiens udvikling i et afdærmingssteoretisk perspektiv.

Afledt af ovenstående bliver spørgsmålet herefter hvilken effekt den skitserede udvikling har fået og vil få for erhvervsøkonomien. Dette er søgt illustreret i figur 3 som angiver a) forskellige erhvervsøkonomiske retninger (over tiden), b) adfærdsmæssige værdier/forudsætninger og c) implikationerne for den erhvervsøkonomiske teori og metode. På baggrund af figur 2 og 3 skal der herefter fremsættes en række uddybende kommentarer om adfærdsteoriernes bidrag til den erhvervsøkonomiske disciplin udvikling.

4.2.1. »I går«

Adfærdsteoriene og deres påvirkning af erhvervsøkonomien »i går« dækker, som det fremgår af figurerne dels et tidsmæssigt langt forløb og dels et omfattende og differentieret spektrum.

Den klassiske driftsøkonomi byggede sine forudsætninger på den klassiske adfærdsmodel i form af »*economic man*«. Denne var et fuldt rationelt individ med fuld information og klare målsætninger m.v. Og som det vides, gav dette sig for driftsøkonomien udslag i bl.a. forenklede modeller, forestillinger om mulige sammenhænge samt en metode af udpræget analytisk karakter og med en objektivitetsholdning (jvf. afsnit 3).

Men udviklingen indenfor adfærdsteorien bl.a. i form af reviderede adfærdsantagelser og -modeller (herunder »menneskesyn«, jvf. det *soziale, psykologiske, selvaktualiserende* menneske) fik også konsekvenser for den erhvervsøkonomiske teoridannelse. Der blev sat spørgsmålstejn ved de hidtidige modellers forudsætninger og det erkendtes – i en vis udstrækning – at det var nødvendigt i højere grad at interessere sig for de adfærdsmæssige forhold. F.eks., at individet har en række kognitive, motivationelle og emotionelle egenskaber, at individer er forskellige samt at arbejdsmiljøets fysiske og »sociale« udformning er centralt med henblik på at stimulere individets arbejdsrolle. Videre gruppers betydning og muligheder i virksomhedens funktion og styring, herunder hele trivselsproblematikken, samarbejdstanken m.v. Endelig den samlede organisations adfærd omkring virksomhedens mål, funktion og struktur samt hele samspillet med omgivelserne, dvs. de forskellige interesser.

Alle disse forhold er efterhånden velkendte, og en væsentlig del af de nævnte opfattelser har allerede et stykke tid været implementeret i båd-

de den erhvervsøkonomiske teori og praksis, jvf. f.eks. alle de forsøg og projekter, der i virksomhedsmæssig regie er blevet gennemført. Videre skal fremhæves, at den oprindelige klassiske analytiske metodik bl.a. foranlediget af de ændrede indstillinger til virkeligheden og adfærd med tiden er blevet suppleret med mere samspilsorienterede problemløsningsmetoder, jvf. f.eks. hele det interaktive metodeområde. Dette ud fra en simpel erkendelse af, at problemer ofte løses bedre, såfremt løsningen er baseret på en dialog fremfor en ensidig »ekspertudtalelse og -beslutning«.

4.2.2. »I dag«

Og hvorledes ser billedet så ud i dag?

Det kan indledningsvis konstateres, at en lang række af de adfærdsmodeller, som udarbejdedes i går, i dag i vidt omfang er effektueret. Det være sig på individ-, gruppe- og organisationsniveau. F.eks. kan der peges på alle de forskellige tiltag, som er foretaget for at tilgodese og forbedre individets arbejdssituation og -rolle, herunder muligheden for i større udstrækning at realisere og tilfredsstille et mere differentieret behovsmønster (jvf. f.eks. udviklingssamtaler, personlig planlægning osv.). Videre alt hvad der er sket på gruppe- og samarbejdsfronten (f.eks. selvstyrede grupper, institutionalisering af samarbejde bl.a. i form af møder, gruppetræning, samarbejdsudvalg m.v.), samt på det organisatoriske felt f.eks. opmærksomheden på tilpasningsfænomenet, strukturens betydning, alternative organisationsformer samt organisationens institutionelle placering og interessentmæssige samarbejde (jvf. hele interessenttanken). Og det er efterhånden en kendsgerning, at alle disse forhold indgår i de egentlige erhvervsøkonomiske overvejelser og modeller.

Men det adfærdsmæssige billede af mennesket må i dag samtidig siges at være blevet yderligere differentieret i form af modellen om det *komplekse* menneske – en opfattelse som yderligere skærper adfærdsprofilens betydning i virksomheden. Og hvis der skal hæftes en enkelt etikette på dette syn, kan blot nævnes hele organisationsudviklingsfilosofien (OU), hvis primære sigte – på et humanistisk grundlag – er at udvikle organisationens menneskelige ressourcer samt generelle pro-

blemløsning – og udviklingsformåen (jvf. eks. Poulfelt, 1979). Som eksempler på nøglebetegnelser – og som i den erhvervsøkonomiske sprogdannelse har tilført denne flere dimensioner og derved muligheden for at diskutere problemer på en mere differentieret facon – kan nævnes holdninger, følelser, interpersonel kompetence, konfliktfænomenet, kommunikation, perception, læring, intervention, processer, forandringer, udvikling, osv.

Den afledte effekt heraf på erhvervsøkonomien kommer bl.a. til udtryk på ledelsesområdet, hvori adfærdsproblemer og -teori indgår som eksplicitte dimensioner. F.eks. opererer Johnsen, 1978, med ni forskellige lederroller i adfærdsterminologi, jvf. Erhvervsøkonomisk Tidsskrift, nr. 4, 1978 (hvor der tillige redegøres for 9 lederroller i beslutningsterminologi og 9 i systemtermer).

Som det fremgår af Johnsen's fremstilling omfatter de adfærdsorienterede lederroller foruden fokus på en række af de allerede anførte nøglebegreber konkrete forslag til anvendelse af adfærdsorienterede metoder og teknikker i virksomhedens ledelse og styring. Og ser man på praksis i dag, er adfærdselementet i stigende udstrækning inddraget i selve ledelsesprocessen (jvf. ET, 1978, nr. 4).

Et andet og væsentligt område i erhvervsøkonomisk regie, hvor adfærdsteoriene efterhånden har vundet indpas, vedrører hele konsulentproblematikken. Som en konsekvens af, at den »traditionelle ekspertrolle« som oftest må siges at være utilstrækkelig, har man inddraget adfærdsteoriene (de nyere) i spørgsmålet om alternative konsulentroller og deres anvendelse i forskellige situationer.

Det fremgår heraf, at disse i vid udstrækning er præget af adfærdsteori og -metodik, jvf. f.eks. proceskonsulentfilosofien m.fl. (jvf. Johnsen, 1975, Borum, 1976, Poulfelt, 1979) samt de mange praktiske konsulentfaringer, som eksisterer i dag, (jvf. »Konsulentrollen«, 1978).

Som en sammenfatning på ovenstående og som en yderligere understregning af adfærdsteoriernes bidrag »i dag« skal nævnes deres indflydelse på hele den principielle erhvervsøkonomiske problemløsningsmetodik.¹⁾ Hvor den i går var udpræget analytisk, omfatter den i

1) Jvf. f.eks. Arbnor & Bjerke, 1977.

dag analyse-syntese (men ikke nødvendigvis ud fra en klassisk objektivitetssynsvinkel), interaktiv metodik, herunder forskellige aktør- og procesorienterede principper samt på et måske mere indledende stadie eksperimentel metodik (søge-læring).

4.2.3. »I morgen«

Hvad adfærdsteoriene vil bidrage med til erhvervsøkonomien fremover er ifølge sagens natur et interessant spørgsmål.

Rekapituleres indholdet i figur 2 og 3, er der heri anført forskellige antagelser om udviklingen i fremtiden.

Som det fremgår heraf, påregnes der en yderligere udvikling og ændring i menneskesynet, idet der i fremtiden bliver tale om *»det bevidste menneske«*. Dvs. en opfattelse, som er yderligere differentieret i forhold til det komplekse menneske, og hvor bl.a. erkendelsen af den enkeltes situation, placering i *»the life cycle«*, gensidige påvirkninger, frigørelse, mv. bliver afgørende forhold.

Givet foranstående vil den teoretiske udvikling indenfor adfærdsområdet – både hvad angår individet, grupper og organisationer – yderligere stimulere og forstærke interessen omkring bl.a. vækst og udviklingsteorier, lærende systemer og forandringsmodeller. Og som en naturlig konsekvens af det øgede bevidsthedselement samt de anførte teoriudviklingstendenser vil forhold som etik, magt og politisk adfærd uden tvivl blive af væsentlig betydning (jvf. f.eks. Møller, 1976). Implikationerne af den forventede udvikling for det erhvervsøkonomiske område vil formentlig blive, at det erhvervsøkonomiske grundlag differentieres yderligere, at adfærdselementet integreres i større udstrækning i ledelsesprocessen som led i professionaliseringen af ledelsesfunktionen samt at konsulentrollerne udbygges med henblik på problemløsning i miljøer med nye og ændrede værdier. Desuden vil det betyde, at behovet for udviklingsorienteret problemløsningsmetodik (søge-læring) vil blive yderligere accentueret.

En forsigtig konklusion om fremtiden er derfor, at der er intet, som tyder på en mindre inddragelse af adfærdsteorier i det erhvervsøkonomiske regie – tværtimod!

5. Afrunding

Hovedtemaet i nærværende artikel har været adfærdsteoriernes betydning og muligheder i den erhvervsøkonomiske teori- og metodeudvikling – »i går, i dag og i morgen«. Dette med udgangspunkt i spørgsmålene 1) hvorfor, 2) hvorledes og med 3) hvilke bidrag.

Som det ses er argumentationen for at inddrage adfærdsteoriene ganske klar, idet erhvervsøkonomien vedrører virksomheder – og dermed sociale systemer.

Relationen adfærdsteori og erhvervsøkonomi har været belyst på tre områder: 1) det videnskabsteoretiske plan, 2) teoriplanet (sprog) og 3) metodeplanet. Samtidig med redegørelsen for disse tre felter er desuden spørgsmålet om hvilke bidrag blevet behandlet.

Med hensyn til det *videnskabsteoretiske plan* gør følgende sig gældende. Adfærdsteoriernes videnskabsteoretiske grundlag var oprindeligt behaviorisme (positivisme), men er senere blevet udvidet respektiv ændret i retning af hermeneutik, fænomenologi, systemteori, dialektik og kritisk teori. Konsekvensen for det erhvervsøkonomiske paradigma har været, at hvor det i går var primært positivistisk, er det i dag betydeligt mere differentieret, samtidig med at der generelt er en voksende forståelse herfor – f.eks. er det efterhånden blevet legitimt at anvende alternative forskningsstrategier indenfor erhvervsøkonomien end den traditionelle positivistiske! Og udviklingen vil givetvis gå i retning af et bredere, mere velfunderet og selvstændigt erhvervsøkonomisk videnskabsteoretisk grundlag.

Relationen mellem adfærdsteoriene og erhvervsøkonomien samt bidraget på det *teoretiske plan* er sammenfattet i figur 4.

Tid Bidrag	I går		I dag		I morgen	
	Sigte	Indhold	Sigte	Indhold	Sigte	Indhold
Adfærdsteoriene	Beskrive og forklare	Fra deterministiske/me-kanistiske til organiske teorier	Forstå og påvirke	Primært hu-manistiske ændrings-teorier	Udvikle (be-vidsthed) og frigøre	Teorier om udvikling og vækst
Erhvervs-økonomien	· Adfærd er rationel – ad-færd er ikke altid rationel · Virksomheden som et lukket/åbent system · Få systemet til at køre/køre bedre.		· Virksomheden som et socio-teknisk system · Lederroller/konsulent-roller · Få systemet til at køre bedre for alle interessenter.		· Virksomheden som et lærende system · Professionalisering af ledelse · Udvikling af nye konsulentroller	
Adfærdsteoriernes betydning i er-hvervsøkonomien	Et <i>periferet/marginalt</i> element (men dog med voksende betydning)		Et <i>støttende/supplerende</i> element		Et <i>integreret</i> element	

Figur 4: Adfærdsteoriernes bidrag på teoriniveau.

Som det fremgår af ovenstående, er det således opfattelsen, at adfærdselementet fra at være et marginalt element i går, et supplerende element i dag, fremover i den erhvervsøkonomiske teoridannelse skal betragtes som et integreret led.

Endelig skal adfærdsteoriernes bidrag på *metodeplanet* fremhæves, hvilket er illustreret i figur 5.

I forlængelse heraf skal der peges på, at analysemetodikkerne, som i går var dominerende, i morgen skal opdateres. At interaktionsmetodikken med hensyn til i morgen skal tilpasses, samt at søgelæremetodikken i morgen skal udvikles.

<i>Tid</i> <i>Bidrag</i>	I går	I dag	I morgen
Adfærdsteoriene ↓ Erhvervs- økonomien	Analyse ↓ Primært analyse- metodik- ker	Samspil, samarbejde, intervention m.v. ↓ Primært interaktions- metodikker (incl. ana- lyse på et revideret grundlag)	Eksperimentelle principper, vækst af læringsstra- tegier, forandrings- strategier ↓ Primært søge-lære meto- dikker samt til- passende analyse/ syntese- og inter- aktionsmetodikker

Figur 5: Adfærdsteoriernes bidrag på metodeniveau.

Sluttelig, og som en yderligere understregning af temaets relevans: Adfærdsteoriene har haft og vil fremover få en voksende betydning i den erhvervsøkonomiske teori- og metodeudvikling. Derom hersker ingen tvivl, hvis man kaster et blik på den hidtidige erhvervsøkonomiske teori og praksis, og de forventede fremtidige perspektiver. Og dermed kan spores en yderligere stimulans til den fortsatte bevidsthed om og professionalisering af »erhvervsrettet adfærd«, dvs. hele ledelsesfænomenet!

Referencer:

- Arbner, I & B. Bjerke: Företagsekonomisk Metodlära, Lund 1977.
 Arbner, I & L. Andersson: Att förstå sociale system, Lund 1977.
 Argyris, Chris: Organisationsudvikling på psykologisk grundlag. Bd. I og II, København 1974.
 Argyris, C & D. A. Schön: Theory in Practice: Increasing Professional Effectiveness, San Francisco 1974.
 Borum, Finn: Organisation, magt og forandringer, København 1976.
 Enderud, Harald: Metodeovervejelser i organisationsforskningen, København 1975.
 Erhvervsøkonomiske artikler: Konsulentrollen, København 1978.

<i>Tid</i> <i>Bidrag</i>	I går	I dag	I morgen
Adfærdsteoriene ↓ Erhvervs- økonomien	Analyse ↓ Primært analyse- metodik- ker	Samspil, samarbejde, intervention m.v. ↓ Primært interaktions- metodikker (incl. ana- lyse på et revideret grundlag)	Eksperimentelle principper, vækst af læringsstra- tegier, forandrings- strategier ↓ Primært søge-lære meto- dikker samt til- passende analyse/ syntese- og inter- aktionsmetodikker

Figur 5: Adfærdsteoriernes bidrag på metodeniveau.

Sluttelig, og som en yderligere understregning af temaets relevans: Adfærdsteoriene har haft og vil fremover få en voksende betydning i den erhvervsøkonomiske teori- og metodeudvikling. Derom hersker ingen tvivl, hvis man kaster et blik på den hidtidige erhvervsøkonomiske teori og praksis, og de forventede fremtidige perspektiver. Og dermed kan spores en yderligere stimulans til den fortsatte bevidsthed om og professionalisering af »erhvervsrettet adfærd«, dvs. hele ledelsesfænomenet!

Referencer:

- Arbner, I & B. Bjerke: Företagsekonomisk Metodlära, Lund 1977.
 Arbner, I & L. Andersson: Att förstå sociale system, Lund 1977.
 Argyris, Chris: Organisationsudvikling på psykologisk grundlag. Bd. I og II, København 1974.
 Argyris, C & D. A. Schön: Theory in Practice: Increasing Professional Effectiveness, San Francisco 1974.
 Borum, Finn: Organisation, magt og forandringer, København 1976.
 Enderud, Harald: Metodeovervejelser i organisationsforskningen, København 1975.
 Erhvervsøkonomiske artikler: Konsulentrollen, København 1978.

- French, W. L. & Cecil H. Bell: *Organization Development*, New Jersey 1973.
- Handy, Charles B.: *Understanding Organizations*, London 1977.
- Jensen, Uffe Juel: *Videnskabsteori*, Bd. 1 og 2, København 1973.
- Johnsen, Erik: *Målbevidst virksomhedsledelse*, København 1973.
- Johnsen, Erik: *Teorien om ledelse*, København 1975.
- Johnsen, Erik: *Ledelseslærens elementer*, København 1976.
- Johnsen, Erik: *Ledelseslære – baseret på dansk erfaringsmateriale*, *Erhvervsøkonomisk Tidsskrift*, nr. 4, 1978.
- Kanfer, F. H. & A. P. Goldstein: *Helping people change*. New York 1975.
- Kilmann, Ralph H.: *Social system design*, 1977.
- Kolb, D. A., I. M. Rubin & J. M. McIntyre: *Organizational Psychology – a book of readings*, New Jersey 1971.
- Kuhn, Thomas S.: *Videnskabens revolutioner*, København 1973.
- Lindström, Johan: *Dialog och förståelse*, Göteborg 1973.
- Møller, Per Stig: *På sporet af det forsvundne menneske*, København 1976.
- Normann, Richard: *Skapande företagsledning*, Lund 1975.
- Normann, Richard: *På spanning efter en metodologi*, Lund 1976.
- Pouffelt, Flemming: *Studie i forandringsprocesser og -teorier – en situations- og ledelsesorienteret fremstilling*, København 1979.
- Silvermann, David: *The Theory of organisations*, London 1970.
- Törnebohm, Håkon: *Paradigm i vetenskapernas värld och i vetenskapsteorin*, Göteborg 1974.
- Westerlund, G. & Sv. E. Sjöstrand: *Organisationsmyter*, Stockholm 1975.